

НАН України ; за ред. С. Заброварного. – Львів : [б. в.], 2003. – Вип.3: Інституції. – 524 с.

11. Стех Я. Жіночі постаті української історії. Ольга Ціпанович. До 150 річчя від дня народження / Я. Стех // Наше життя. – 2011. – № 12. – С.9-10.
12. Українське Педагогічне товариство. Звідомлення за час від 1 вересня 1924 р. до 1 вересня 1925. – Львів : Видавнича Спілка «Діло», 1925. – 42 с.
13. Центральний державний історичний архів у м. Львів, ф.146: Галицьке намісництво. 1772-1921, оп.58, спр.965: «Товариство руських жінок» у Перемишлі, 1896 р., 1-6 арк.
14. Шах С. Львов'яни на фреріях. День св. Ольги (Спомин з-перед 46 років) / С. Шах // Свобода. – 1970. – № 143. – С.2.
15. Ясінчук А. 50 літ «Рідної школи» 1881-1931 / А. Ясінчук. – Львів : Видавнича Спілка «Діло», 1931. – 267 с.

This paper characterizes the Ukrainian women's movement in Przemysl at the end of the XIXth century – the first third of the XXth century, special attention is paid to branch of the «Soyuz Ukrainok» in specialized education.

Key words: «Soyuz Ukrainok» society, education, specialized schooling, branch, women's organizations, Przemysl.

Отримано: 22.03.2012

УДК 94(437)«1919/1938»:341

О. М. Кравчук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті розкрито становлення системи захисту прав національних меншин Першої Чехословацької республіки під протекцією Ліги Націй. Висвітлено головні аспекти функціонування цієї системи у міжвоєнний період.

Ключові слова: ЧСР, Закарпаття, національні меншини, Ліга Націй, Відділ меншин.

Питання національних меншин Чехословаччини мало не лише внутрішньополітичну, а й зовнішньополітичну складову. Остання полягала у запровадженні нового на той час міжнародного механізму гарантування прав меншин Лігою Націй. Більшість авторів критично оцінюють цей механізм. Уже сам факт того, що захист національних меншин під егідою Ліги Націй не спрацював у 1938-1939 рр., ніби доводив хибність самої системи. Це, зокрема, стосується найбільш демократичної країни Центрально-Східної Європи – Чехословацької республіки, для якої невирішеність питання судетсько-німецької меншини стала фатальною. Автори праць з даного питання (Б. Александров [32], Ю. Бисага [34], М. Болдичар і П. Мосні [36], Є. Броклова [14], Й. Брюгель [15], С. Віднянський [40], В. Газін [41], Д. Ллойд-Джордж [10], З. Земан [31], М. Зейдлер [31], Ф. Коларж [21], С. Кретінін [46], М. Нагорняк [52], Г. Нікольсон [11], І. Левін [48], В. Лемак [49], М. Кірсенко [44], З. Пешка [25], І. Поп [54], Б. Ференчухова [17], П. Шворц [28], Р. Яворський [19] та ін.) не дають однозначної від-

повіді на залежність становища національних меншин ЧСР з огляду на їх міжнародно-правовий захист під протекцією Ліги Націй. У зв'язку з актуальністю зазначеної наукової проблеми, мета даної статті – розглянути головні особливості становлення і функціонування міжнародно-правового захисту національних меншин ЧСР у міжвоєнний період.

Питання захисту меншин було в центрі уваги діячів чехословацького визвольного руху ще з часів світової війни. Так, у праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору» (1918 р.). Т.Г. Масарик висловив переконання, що в чехословацькій державі буде бл. 4 млн. представників німецької, угорської, польської, русинської меншин. Політик відкидав переселення як засіб вирішення проблем національних меншин. Прийнятими засобами вирішення національних суперечок він вважав територіальну і національно-персональну автономії з пріоритетом останньої (визнання мови у школі, установах і парламенті). Оптимальним, на його думку, був стан, коли у майбутніх державах було б якомога менше національних меншин і щоб вони «були захищені у своїх громадянських правах». Масарик допускав можливість прийняття на майбутній мирній конференції міжнародного закону про національні меншини, створення особливого міжнародного національного третейського трибуналу у Лізі Націй. Крім того, Т.Г. Масарик наголошував на необхідності надання євреям громадянської рівноправності, підтримці сіоністських прагнень, проведенні нового національного перепису населення [5, s.106-109, 152-153, 159, 184-190].

Вирішальну роль у визначенні державно – правового статусу національних меншин у ЧСР відіграла Паризька мирна конференція (1919-1920 рр.). Позицію Чехословаччини у цьому питанні на ній представляв її Міністр закордонних справ Е. Бенеш. 5 лютого 1919 р. він виступив перед Радою десяти з доповідями про територіальні інтереси своєї країни [10, с.144]. Е. Бенеш відкинув претензії німців на розділ Чехії на дві частини [10, с.146-147], відмітивши, що чехословацький уряд не має ні найменшого наміру пригнічувати німців Богемії, повністю надасть їм усі права національної меншини і чудово розуміє, що було б політичним безумством чинити інакше [10, с.149]. Висловлюючи своє бачення вирішення проблеми Закарпаття, він вказав, що русини Карпат і Галичини належать до одного народу, згадавши пропозиції русинів-українців Закарпаття створити федерацію з ЧСР [42, с.106].

Позицію ЧСР щодо приєднання Закарпаття до складу ЧСР підтримала делегація американських русинів у Парижі на чолі з Г. Жатковичем і Ю. Гардошом, які 16 лютого 1919 р. прибули до столиці Франції [26, s.68]. Вони вручили офіційному керівнику делегації ЧСР на мирній конференції К. Крамаржу детальний проект правового статусу Закарпаття у складі Чехословаччини, розроблений Г. Жатковичем з використанням досвіду федеративного устрою США [38, с.82-83].

Натомість ідея залишення судетських німців у складі ЧСР викликали їх протести. 30 січня 1919 р. Б. Кугліх (колишній староста

Опави) надіслав до Паризької конференції протест щодо зайняття військами ЧСР Судет. Згодом діячі судетсько-німецьких провінцій навіть були включені до складу австрійської делегації на конференцію в Париж [45, с.55-56].

27-28 лютого 1919 р. Комісія з чехословацьких справ обговорила питання законодавчого врегулювання національних меншин в складі ЧСР [18, s.159]. Прем'єр-міністр Чехословаччини К. Крамарж погодився на міжнародні гарантії захисту прав національних меншин: «Ми готові зробити все для національних меншин, щоб в нас був мир всередині, і ми повністю готові діяти в цьому питанні в згоді з великими державами» [10, с.477].

Залишення національних меншин в багатонаціональних державах (зокрема, у складі Польщі) згідно з проєктами нових повесених кордонів викликало занепокоєння дипломатів США і Антанти у стабільності новостворених країн. Зокрема, прем'єр-міністр Великої Британії Д. Ллойд-Джордж писав у своєму меморандумі президенту США В. Вільсону 25 березня 1919 р.: «Не можу собі уявити вагомішої причини для майбутньої війни: німецький народ, який, без сумніву, довів, що є однією з найстійкіших і наймогутніших рас у світі, виявиться в оточенні малих держав, причому, нагороди багатьох з них ніколи раніше не утворювали для себе стабільної форми правління, однак, у кожній із цих держав проживають значні маси німців, що галасливо вимагають возз'єднання зі своєю рідною землею» [55, с.79]. США також піднімали питання ставлення нових держав до єврейської нацменшини. З огляду на все це, держави-переможці зобов'язали переможені країни, новостворені, а також ті держави, які збільшили свої території взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення прав меншин, які мешкають на територіях, що відійшли під їхню юрисдикцію [56, с.16]. Отже, на порядок денний постало питання забезпечення міжнародних правових основ не лише самих нових держав, але й наявних у них національних меншин. За спогадами Д. Ллойд-Джорджа, «Ще на ранній стадії своєї роботи Мирна конференція визнала, що питання про захист національних меншин у нових державах має першочергове значення. Всі зацікавлені сторони погоджувались, що забезпечення захисту цих національних меншин – одне з найголовніших умов мирного врегулювання» [10, с.486]. 1 квітня 1919 р. питання меншин обговорювала Рада трьох (В. Вільсон, Д. Ллойд-Джордж, Ж. Клемансо). Вона доручила підготувати проєкт договору про національні меншини Комітету у справах нових держав і меншин. 3 квітня 1919 р. було затверджено проєкт В. Вільсона, за яким Польща і ЧСР мали визнати окремі зобов'язання щодо охорони прав національних меншин [25, с.34]. Зазначений комітет 3-17 травня 1919 р. розробив доручені проєкти про нацменшини [18, s.160]. Саме завдяки його роботі мирні договори містили дві умови, інноваційні у питанні захисту меншин – прийняття договорів про національні меншини і їх гарантію Лігою Націй [31, s.78].

Одним із аспектів питання захисту меншин була справа Закарпаття. Ідеї проєкту Г. Жатковича 15 травня 1919 р. підтримала

Центральна Руська Народна Рада в Ужгороді. В її рішенні стверджувалося: «Русини становлять незалежну державу в Чехо-словацько-руській республіці». За суперечливих питань, згідно з резолюцією, Ліга Націй могла б приймати рішення, обов'язкове для обох сторін [35, с.36-37; 28, s.196]. Проте, державна концепція Г. Жатковича не знайшла підтримки в керівництві держави чехів і словаків [7, s.312]. Е. Бенеш 15 травня 1919 р. на Мирній конференції підкреслив, що уряд його країни сприймає русинське питання в контексті ставлення до меншин. Він стверджував, що ЧСР складатиметься з декількох областей і русини будуть утворювати одну з них. Передбачалося надання русинам самоврядування з власним сеймом. Е. Бенеш зазначив, що уряд Чехословаччини підтримує федеральну організацію, але вважає її передчасною. Він радив зачекати, поки «у різних областях не буде встановлено певний ступінь культурного та економічного розвитку». На засіданні було вирішено питання гарантій автономії Закарпаття включити до окремого договору про захист національних меншин ЧСР [21, s.66-67].

Окрім того, 20 травня 1919 р. Комітет у справах нових держав розглянув меморандум Е. Бенеша щодо національної політики ЧСР. Е. Бенеш називав такі її принципи: пропорційне представництво меншин при загальному виборчому праві, державні школи для всіх національностей, рівний доступ до всіх посад для громадян всіх національностей, однакові права і свобода всіх віросповідань, державний статус чеської мови, при тому, що на практиці німецька мова буде другою офіційною мовою [3, s.95].

Зразком для договорів про національні меншини з Чехословаччиною (а також з Румунією, Югославією, Грецією і Туреччиною) став договір про національні меншини між Польщею і союзниками (28 червня 1919 р.) [10, с.484]. Проте договір з Чехословаччиною не містив особливих статей про захист прав євреїв, а натомість в ньому були особливі статті, що надавали автономію закарпатським українцям у складі ЧСР. Відповідальність за виконання договорів про національні меншини країни, які підписали його поклали на Лігу Націй. Отже, члени Ліги Націй ставали гарантами доброї поведінки стосовно національних меншин держав, що виникли на території колишньої Австро-Угорщини [10, с.486-487]. Договір про меншини мав стати основою правового статусу національних меншин, які залишалися в державі чехів і словаків після встановлення її кордонів основними договорами Версальської системи мирного врегулювання.

Сьомий розділ третьої частини Версальського мирного договору від 28 червня 1919 р. зафіксував визнання Німеччиною цілковитої незалежності ЧСР в її історичних кордонах на Заході та включаючи «автономну територію русинів на південь від Карпат» [44, с.180-182]. Сен-Жерменський договір від 10 вересня 1919 р. визначав австрійський кордон з Чехословаччиною. Він загалом збігався з давньою адміністративною межею Богемії і Моравії з австрійськими областями. До складу ЧСР також передавалось «автономний терен русинів південніше Карпат». Зобов'язання стосовно прав етнічних

меншин виходили з формального проголошення рівності громадян незалежно від їх походження, мови, раси, національності, віросповідання. Чехословацьчина зобов'язалась підписати договір про захист національних меншин на своїй території [44, с.192-193].

10 вересня 1919 р. було підписано Сен-Жерменський договір з Чехословацькою, Англією, Францією, Італією, Японією і США [6]. В угоді визначались основи правового статусу національних меншин у складі ЧСР під протекцією новоствореної Ліги Націй. Зокрема, Чехословацьчина зобов'язувалась надати всім своїм громадянам повну і справжню охорону їх життя і їх свобод незалежно від національності, мови, раси або вірування, однакові права всім громадянам ЧСР, гарантії звернення до суду рідною мовою, право утворення національних закладів освіти при обов'язковому вивченні «чехословацької» мови тощо. На території «Південнокарпатських русинів», у кордонах, визначених Антантою, ЧСР мала утворити автономну одиницю, наділену самим широким самоврядуванням, сумісним з єдністю Чехословацької держави. Територія «південнокарпатських русинів» повинна була мати самоуправний сейм із законодавчою владою в галузі мови, освіти і релігії, а також у всіх інших галузях, які будуть передані йому законами Чехословацької держави. Губернатор цієї території, що призначався президентом ЧСР, повинен був бути відповідальним перед «русинським сеймом». Чехословацьчина гарантувала «території русинів справедливе представництво в законодавчому органі» країни. ЧСР погоджувалась з тим, що чиновники краю повинні були бути, за можливістю вибиратись з жителів цієї території [47, с.202; 8, арк.15].

Міжнародно-правові зобов'язання Чехословацьчини щодо захисту національних меншин були використані при розробці Конституції ЧСР від 29 лютого 1920 р. Конституційні основи національної політики ЧСР передбачали забезпечення громадян всіма політичними і культурними правами незалежно від національності, мови, релігії. Відзначимо, що законодавство ЧСР забезпечило своїм національних меншин навіть більше прав, ніж її зобов'язував договір про захист меншин. Так, в Конституції і інших законах було проголошено заборону насильницької денационалізації, меншинам надали право використовувати рідну мову не тільки у судах, але й в інших установах і органах республіки, у самоврядних, представницьких зборах і громадських корпораціях загалом, в обох палатах Національних зборів, у їх комітетах і комісіях. Мова меншин могла використовуватися при оголошеннях рішень державних судів, установ і органів і при їх зовнішніх назвах в окресах, де 20% населення становили представники національної меншини. Мовою меншин також дозволялись назви населених пунктів [1].

Правник Ю. Бисага (Україна) дійшов висновку, що «хоча конституція першої Чехословацької республіки 1920 р. затверджувалася без участі представників національних груп, до неї були внесені майже всі головні положення Сен-Жерменського договору, який регулював дану проблему» [34, с.124].

Загалом, після Першої світової війни кількість представників національних меншин Європи зменшилася з 86 млн. осіб [37, с.273] до 30 млн. осіб [56, с.18]. Вони проживали у 16 країнах, становлячи 25% населення Європи. Саме на них поширювалася система захисту Ліги Націй. Позитивним аспектом цієї системи було те, що вона вперше в Європі запроваджувала міжнародні гарантії захисту меншин.

Мета системи захисту прав меншин була окреслена Постійною палатою міжнародного правосуддя Ліги Націй: «Забезпечити для певних складових частин держав, населення яких відрізняється расою, мовою чи релігією, можливість мирного життя поряд з рештою населення, дружню співпрацю з ним, у той же час зберігаючи риси, які відрізняють їх від більшості та задовольняють їхні особливі потреби» [33, с.49].

З іншого боку, на думку радянських дослідників, договори про захист національних меншин робили з них об'єктів політики та остаточно закріплювали в статусі «національної меншини» у нових державах [48, с.63]. Крім того, договори не розглядали національні меншини як єдині колективи, які мають право за своїм бажанням обирати форму своєї державної організації [32, с.11].

Недоліком нової системи захисту прав меншин було й те, що відповідні договори не давали Лізі Націй повноважень на загальне спостереження за внутрішнім управлінням у державах, в яких були національні меншини, і так само вона не могла втручатися на основі скарг з боку частини населення на вчинені несправедливості. Вона могла і повинна була діяти тільки в тих випадках, коли держава, що є членом Ліги Націй, висувала скаргу на те, що умови, встановлені в договорах про національні меншини при передачі територій новим державам, не виконуються [10, с.496].

Петиції меншин повинні були задовольняти низку умов: вони повинні стосуватися захисту прав нацменшин, що витікають лише з відповідних договорів; вони не можуть включати в себе вимоги відокремлення від держави, складовою частиною якого дана нацменшина є; вони зрештою не повинні бути анонімними і складеними і «некоректних» висловах [32, с.16]. Більше того, питання щодо санкцій проти держав, які обвинувачувалися в порушенні договору про захист меншин, залишалося невіршеним, критеріїв оцінки порушення не було і не існувало узгодженого міжнародного права, що стосувалося б національних меншин [31, s.79]. На думку Д. Ллойд-Джорджа, «Процедура розгляду була занадто повільна, публічність була відсутньою. А дві пропозиції першочергової важливості – про створення Постійного комітету у справах національних меншин за зразком Комісії про мандати і про призначення постійних агентів Ліги в спірні райони – були провалені» [10, s.497].

Важливим недоліком нової системи захисту меншин був її регіонально обмежений характер. Міжнародний закон про захист національних меншин не було прийнято, лише новоутворені країни Центрально-Східної Європи підписали з країнами Антанти окремі відповідні договори, що створили не загальноєвропейську систему

захисту прав меншин, а потенційну можливість втручання великих держав у внутрішні справи відповідних країн. Потребу генералізації пакту про охорону меншин розуміли і британські політики. Так, у 1935 р. лорд Р. Сесіл зазначив, що англійці підтримують ідею поширення договору про меншини на всі держави в ім'я принципу «Об'єднання у різноманітності». На його думку, цей принцип так само буде творчий у політиці, як і в мистецтві та в культурі [37, с.274]. Проте конкретні проекти не були запропоновані.

Політика ЧСР була ліберальною і зустрічною щодо законних вимог національних меншин. Звичайно, відразу вирішити всі національні проблеми було неможливо. У зв'язку з цим, а також виходячи з своїх партійних або іредентистських задумів, окремі, радикально налаштовані представники національних меншин використовували міжнародний форум, різні міжнародні організації для скарг на ЧСР. Зокрема, політики національних меншин почали звертатися до міжнародних установ з проханнями про захист. Вже у кінці вересня 1920 р. Німецький парламентський союз відправив до Ліги Націй скаргу на утиски німців у ЧСР [16, s.229].

На прикладі Чехословаччини міжвоєнного періоду помітна тенденція втручання сусідніх держав у її внутрішні справи. Підстав для скарг меншин часто не було, але зовнішньополітичні сили, що бажали дестабілізації ЧСР, підтримували політиків національних меншин. У значній мірі саме Угорщина почала «сприяти» відправленню скарг меншин ЧСР до Ліги Націй. Перша скарга, що торкалася Закарпаття була направлена Лізі Націй на початку грудня 1921 р. за підписом М. Куткафалві [17, s.141] – голови Русько-угорської партії, заснованої в Будапешті, помічника державного секретаря у справах меншин в Угорщині (1919-1921 рр.) [54, с.227]. У червні 1921 р. при міністерстві закордонних справ Угорщини в Будапешті було створено офіційний центр іредентської пропаганди на території Чехословаччини, Югославії і Румунії під назвою «Охорона меншин окупованих територій» [39, с.59]. А вже у жовтні 1921 р. угорці Закарпаття відправили скаргу у Лігу Націй, що нібито ЧСР прагне звільнитися від зобов'язань виконувати гарантії мирного договору щодо надання автономії регіону. У відповіді уряду Чехословаччини відзначалося, що у Закарпатті немає основних передумов утворення будь-якої автономії, а саме певного рівня самосвідомості населення і достатньої кількості місцевих службовців. На думку уряду ЧСР, реалізація автономії за таких умов означала віддати землю угорській меншині. Ліга Націй погодилася з такими аргументами [24, s.686].

У квітні 1922 р. до Ліги Націй була відправлена ще одна скарга про пригнічення німців у ЧСР [16, s.271]. У перших скаргах наголошувалося на «невиконанні» урядом ЧСР своїх зобов'язань щодо захисту меншин і фактично ставилося під сумнів доцільність подальшого перебування цих меншин в складі Чехословаччини. З метою унеможливити зловживання інструментом скарг Е. Бенеш запропонував Лізі Націй публічно проголосити про обов'язок меншин лояльно співпрацювати з урядами їх країн [31, s.78]. 21 вересня

1922 р. Ліга Націй констатувала: «Збори, хоч і визнають принципи права меншини на охорону Ліги Націй проти будь-якого гніту, підкреслюють обов'язок осіб, які належать до меншин расових, релігійних або мовних, щоб співпрацювали як лояльні громадяни з державою, до якої тепер належать» [23, s.29-30]. Отже, Ліга Націй визнала, що передумовою дієвої політики щодо національних меншин є обов'язком їх представників, співпрацювати з державою, до якої тепер належать, як лояльні громадяни [20, s.190].

Але, незважаючи на це, кількість скарги національних меншин ЧСР в Лігу Націй поступово збільшувалася. У 1923 р. до Ліги Націй було подано меморандум від угорської і німецької меншини в Словаччині [22, s.67]. Весною 1925 р. угорські депутати ЧСР подали у Лігу Націй меморандум, у якому наполягали на порушенні прав представників угорської меншини зі здобуття прав громадянства [9, арк.1]. Остання петиція навіть дещо покращила стан угорців Чехословаччини. 1 липня 1926 р. у ЧСР було прийнято конституційний закон про надання громадянства деяким особам у Словаччині та Закарпатті. З огляду на відмінність норм у реєстрації громадян за місцем проживання, на основі яких вони набували громадянські права, чехословацькі органи влади могли відмовити в наданні цих прав окремим нелояльним до ЧСР особам. У законі було прийнято положення, що громадяни колишньої Угорщини, які жили у Словаччині та Закарпатті з 1 січня 1910 р. чотири роки, здобули право на отримання громадянства ЧСР, винятки стосувалися осіб, які вели протидержавну діяльність щодо неї, або були громадянами іншої країни.

У 1920-х рр. частими були скарги політиків Закарпаття на зволікання уряду ЧСР у питанні наданні автономії краю, що, до речі, Д. Ллойд-Джордж вважав грубим порушенням договору про захист прав меншин [10, с.496]. Причини цього носили об'єктивний характер, пояснювалися складністю мовних, релігійних та економічних відносин в краї, політичною нестабільністю, низьким культурним рівнем населення, нестачею власної інтелігенції і сильними позиціями ліворадикальних політичних сил [40, с.424].

Ліга Націй неодноразово визнавала обґрунтованість політики ЧСР щодо Закарпаття, навіть з огляду на зволікання у наданні автономії краю. На скаргу в 1924 р. щодо нереалізованості автономних прав Закарпаття Е. Бенеш відповів, що до 1918 р. Підкарпатська Русь знаходилася в убогому культурному, освітньому, соціальному і політичному стані, повідомив, що з того часу чехословацький уряд виконав ряд вимог нацменшин і ще хоче здійснити перед тим, як зможе запровадити автономію. Він вказав, що планує ЧСР здійснити в шкільництві, охороні здоров'я, в громадських роботах, в політичній освіті і в управлінських питаннях. У відповіді відзначено також низький ступінь освіти деяких верств населення, які на виборах дали себе ошукати демагогії комуністичної партії. Рада і Секретаріат Ліги Націй схвалив «цю культурну працю і цю політичну підготовку». Уряд ЧСР навіть погодився щорічно подавати до Женеви звіт про відносини в Підкарпатській Русі і підготовку

автономії [4, s.25-26]. Рада Ліги Націй у прийнятих нею міжнародних документах та рекомендаціях з питань становища меншин використала навіть пропозиції та досвід ЧСР [40, с.296].

Загалом, із 314 петицій, поданих до Ліги Націй у 1920-1930 рр., 60 були з ЧСР, а найбільше – з Польщі – 155 [48, с.108]. Оцінюючи стратегію дипломатії ЧСР в питанні скарг меншин Е. Бенеш відзначав, що його прагненням «було не обговорювати скарги меншин проти нас перед Радою Ліги Націй, а вирішити справи мирно і справедливо у підготовлених не публічних переговорах». Ця тактика забезпечила результат. Скарги меншин ЧСР проти держави жодного разу не були поставлені на обговорення Ліги Націй [3, s.137].

У другій половині 1920-х рр. меншин ЧСР почали відкрито використовуватись сусідніми з Чехословаччини держави для ревізії кордонів. Так, 1928 р. голова Ради трьох у Лізі Націй нідерландець Б. фон Блокланд на засіданні організації вимагав радикально вирішити проблему Підкарпатської Русі. Пізніше виявилось, що він активно контактував з угорськими дипломатами, які активізувалися в контексті акції лорда Ротермера, який у 1927 р. заявив про необхідність ревізії Тріананського мирного договору на користь Угорщини [53, с.101].

Курс Німеччини на «мирну ревізію» своїх східних кордонів після Локарнських угод призвів до підвищення значення німецьких національних меншин у Центрально-Східній Європі. Берлін постійно надавав німецьким підприємствам Судет фінансову допомогу. 10 березня 1926 р. у Німеччині було створено Міжфракційний комітет рейхстагу зі східного питання, що координував підривну роботу проти Польщі і ЧСР [41, с.83, 99]. Після вступу до Ліги Націй Веймарської республіки, її міністр закордонних справ Г. Штреземанн, починаючи з грудня 1928 р., використовував трибуну зазначеної організації для гострих нападів проти ЧСР і Польщі у питанні національних меншин з метою міжнародної дискредитації цих держав. Цікаво, що з 500 петицій поданих до Ліги Націй у 1920-1938 рр., 24 петиції було подано від угорців ЧСР [30, s.110], а 131 – від німецьких груп [27, s.186]. Із них 100 скарг надійшло від німців Польщі, 24 – від німців ЧСР [19, s.228]. Чимало з скарг були виключеними з розгляду через наявні у них політичні мотиви [31, s.79].

У 1930-х рр. скарги до Ліги Націй на національну політику уряду ЧСР подавали також інші міжнародні організації. При цьому вони й далі були не в усьому об'єктивним. Так, 11 жовтня 1933 р. у висновку Відділу меншин Ліги націй щодо меморандуму голови Руської національної оборони (США) М. Югаса направлено 12 грудня 1932 р. в Лігу Націй, констатувалось: «З нижченаведених статистичних відомостей слідує, що наявні в петиції твердження про те, що освіта українців може погіршитися, неточні. При утворенні нових шкіл і нових класів вже, в певній мірі вдалося добитися того, що у відсотковому відношенні кількість українських класів перевищує потреби українського населення. У петиції стверджується, що на один клас початкової школи приходить 60 учнів-українців,

однак, фактично, якщо кількість учнів 71 343 особи а класів 1 348, то виходить, що на один клас приходиться 50 учнів.

До того ж в якості прикладу можна було б навести низку шкіл в Богемії, де в районах більш заможним, ніж Підкарпатська Русь, кількість учнів в класі доходить до 63.

Із 71 343 учнів українців 1 266 відвідують початкову чехословацьку школу, і це повністю спростовує необґрунтованість тверджень про «чехізацію» Підкарпатської Русі.

Завдяки зусиллям уряду Чехословаччини, за рахунок серйозних фінансових зусиль, у Підкарпатській Русі вдалося досягнути такого рівня освіти, що з загальної кількості учнів 112 484 осіб лише дещо менше 3 000 (тобто 2,66%) не відвідують школи.

Офіційні статистичні відомості повністю спростовують твердження, які містяться у петиції, що чимало вчителів-чехословаків викладають в українських школах так як уряд Чехословаччини не займається проектами, що торкаються збільшення кількості вчителів-українців. Однак їх кількість постійно зростає із року в рік за рахунок кращих випускників українських середніх шкіл. В петиції стверджується, що на 31 жовтня 1930 р. налічувалося 980 вчителів-українців. З того часу їх кількість сягнула 1 276, а на 31 жовтня 1931 р. було лише всього 35 вчителів чехословацької мови, які викладали в українських школах (Розрив між кількістю вчителів і класів пояснюється тим, що вчителі, які працюють за контрактом у відомостях, що наводяться, не враховуються. У більшості випадків ці працюючі за контрактом вчителі є російськими емігрантами; серед них лише декілька вчителів-чехословаків).

З коштів, які уряд Чехословаччини виділяє на національні школи, в 1929-1932 рр. приблизно 15% було передбачено на Підкарпатську Русь; однак, фактично, було витрачено значно більше, а точніше, в три рази більше; а це не пропорційно і неправильно стосовно іншої частини населення країни.

Вповні достатньо порівняти ці цифри, зусилля уряду Чехословаччини і досягнуті результати, описані в попередніх розділах, зі звинуваченнями, що містяться у петиції на адресу уряду Чехословаччини про намір «чехізації» населення Підкарпатської Русі; тобто його денационалізацію, а точніше його перетворення в чехів або чехословаків за мовою.

Нічого подібного. До того ж, якщо б такими були справжні наміри уряду Праги, то дивним було б відсутність логіки і послідовності в його політиці, оскільки, проводячи «чехізацію» Підкарпатської Русі, він прагнув би досягнути її за рахунок розширення освіти чеською мовою, а не мовою населення – українською.

Цілком очевидно, що в уряді Чехословаччини немає таких цілей. Він не зацікавлений в «українізації» Підкарпатської Русі і одночасно суперечить вищенаведеним звинуваченням у «чехізації», що містяться в петиції на адресу уряду Праги» [2].

Меншини ЧСР стали елементом політичної боротьби великих держав, яка у 1920-х рр., сягнула апогею під час чехословацьких криз 1938 р. Резонанс від скарг меншин поступово готував гро-

мадську думку країн Європи в необхідності зміни Версальської системи, одним з наслідків якої є «пригнічення» меншин. Саме таке враження складалося і в сторонніх спостерігачів. Так, індійський політик Д. Неру, розглядаючи політичну ситуацію в міжвоєнній Європі, писав: «Чимало національних меншин перебувають під владою іноземних урядів, що їх пригнічують» [12, с.57]. При цьому, окремі політики розуміли справжній стан речей. У своїй промові від 16 жовтня 1938 р. «Захист свободи і миру» У. Черчілль засудив зраду ЧСР, яка була «зразком демократичної держави в Центральній Європі, країною, в якій до меншин ставились краще, ніж де-небудь» [13, с.94].

Отже, система міжнародного захисту національних меншин ЧСР не була формальною. На нашу думку, вона стала одним із чинників, який постійно стимулював проведення ЧСР зустрічної щодо національних меншин політики. Але в умовах існування суперечностей Версальського мирного врегулювання, меншини стали заручниками зовнішньополітичних цілей своїх «історичних батьківщин». Вони використовували меншини як підставу для втручання у внутрішні справи Чехословаччини (подібна модель спостерігалася і в інших країнах) для її дестабілізації. Зрештою це призвело до поразки системи захисту меншин у Лізі Націй. А використання меншин для нагнітання міжнародної нестабільності у Європі напередодні Другої світової війни спричинило першу серйозну зміну у ліберальних поглядах і дещо упереджене ставлення до необхідності захисту прав меншин [43, s.17, 70]. З огляду на це, на думку деяких науковців, ООН не стала спадкоємицею Ліги Націй щодо міжнародних гарантій по здійсненню угод про права меншин, укладених після Першої світової війни. У часи формування та перших років діяльності ООН дещо зневажливо поставилася до проблеми національних меншин. Згодом ситуація змінилася, що актуалізувало відповідний досвід Ліги Націй [51, с.487]. Деякі елементи міжвоєнної системи захисту прав національних меншин були використані у мирних договорах 1947 р., а деякі з них функціонують і понині у повному обсязі [33, с.50]. Запроваджений Лігою Націй принцип захисту індивідуальних прав осіб, які належать до меншин, а не прав самих меншин (колективних прав), знайшов свій подальший розвиток у діяльності ООН у гуманітарній сфері [50, с.74].

Список використаних джерел:

1. Archiv Ústavu T.G. Masaryka – Fond. T.G. Masaryk – R. – Karton 392. – Složka 3. Menšiny. 1923-1924-1925.
2. Archiv Ústavu T.G.Masaryka – Fond E. Beneš. – I. – Krabice číslo 72. – Signatura R 133/1. Menšiny. Jednání v LN. 1933-1934.
3. Beneš E. Německo a Československo / E. Beneš. – Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2005. – 252 s.
4. Edvard Beneš a Podkarpatská Rus. – Užhorod : ПП «Повч Р. М.», 2006. – 48 s.
5. Masaryk T.G. Nová Evropa. Stanovisko slovasnské / T.G. Masaryk. – Brno: Doplnek, 1994. – 193 s.

6. Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germáin-En – Laye dne 10 září 1919 // Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1921. – Praha, 1921. – S. 2301–2308.
7. Vzájemná neoficiální korespondence T.G.Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání (říjen 1918 – prosinec 1919). K vydání připravil Z. Šolle. – Praha, 1994. – Část druhá. – 426 s.
8. Державний архів Закарпатської області. – Ф.29. – Оп.3. – Спр.2. – Арк.1-120.
9. Державний архів Закарпатської області. – Ф.63. – Оп.2. – Спр.622. – Арк.1-24.
10. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах : в 2-х т. / Д. Ллойд Джордж – М. : Изд. иностр. лит., 1957. – Т.II. – 556 с.
11. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. / Г. Никольсон – М., 1945. – 300 с.
12. Неру Д. Взгляд на всемирную историю : пер. с англ., в 3-х т. / Д. Неру ; под ред. Г.А. Бондаревского, П.В. Куцобина и А.Л. Нарочницкого ; вст. стат. Р.А. Ульяновского. – М. : Прогресс, 1981. – Т.3. – 456 с.
13. Черчилль У. Мускулы мира / У. Черчилль – М. : Эксмо, 2007. – 528 с. – С.94.
14. Broklová E. Problém ochrany národnostních menšin / E. Broklová // Národnostní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období. Sborník z mezinárodní vědecké konference (26.-27.10.2004). – Praha : Masarykův ústav AV ČR, Institut Historii UO, Historický ústav AV ČR, 2005. – S.85-93.
15. Brugel J.W. Češi a Němci 1918-1938 / J.W. Brugel. – Praha : Academia, 2006. – 848 s.
16. César J., Černý B. Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Díl I (1918–1929) / J. César, B. Černý. – Praha : Nakladatelství ČSAV, 1962. – 512 s.
17. Ferenčuhová B. Malý región a medzinárodná ochrana menšín: Spoločnosť národov a autonómny štatút Podkarpatskej Rusi (1919-1924) / B. Ferenčuhová // Veľká politika a malé regióny. Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch. Karpatský priestor v medzivojnovom období (1918-1939). – Prešov-Graz, 2002. – S.134-155.
18. Ferenčuhová B.T. G. Masaryk a německá menšina v ČSR ve svetle dokumentov menšinovej sekcie sekretariátu Spoločnosti národov v dvadsiatych rokoch 20. storočia / B. Ferenčuhová // Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka : sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze. – Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2004. – S.155-182.
19. Jaworski R. Na stráží němectví nebo v postavení menšiny? Sudwetoněmecký národnostní boj ve vztazích výmarské republiky a ČSR / R. Jaworski. – Praha : Pražská edice, 2004. – 272 s.
20. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). – Díl první. – Vznik, budování a zláta léta republiky (1918-1929) / Z. Kárník. – Praha : Libri, 2003. – 576 s.
21. Kolář F. Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci / F. Kolář // Česko-slovenská historická ročenka. – 1997. – Brno. – S.61-69.
22. Kováč D. Nemecko a německá menšina na Slovensku (1871-1945) / D. Kováč. – Bratislava : VEDA, 1991. – 240 s.
23. Mosný P. Podkarpatská Rus. Nerealizovaná autonomia / P. Mosný. – Bratislava : SAP, 2001. – 216 s.
24. Peroutka F. Budování státu. III-IV (1920-1922) / F. Peroutka. – Praha : Academia, 2003. – 961 s.
25. Peška Z. Národní menšiny a Československo / Z. Peška. – Bratislava, 1932. – 233 s.

26. Raušer A. Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice / A. Raušer // Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – S.60–72.
27. Sládek M. Němci v Čechách – Německá menšina v českých zemích a Československu: 1848–1946 / M. Sládek – Praha : Pragma, 2002. – 208 s.
28. Švorc P. Podkarpatskí Rusíni a ich vyrovnanie sa s česko–slovenskou štátnosťou / P. Švorc // Československo 1918–1938. Osudy demokracie v Střední Evropě. – Praha : Historicky ustav AV ČR, 1999. – Sv.1. – S.194–199.
29. Švorc P. Slovensko a Podkarpatská Rus na pôde Společnosti národov v 20. letech 20. století / P. Švorc // Velká politika a malé regiony. Malé regiony vo veľkej politike, veľka politika v malých regionoch. Karpatský priestor v medzivojnovom období (1918–1939). – Prešov–Graz, 2002. – S.120–131.
30. Zeidler M. The League of Nations and Hungarian Minority Petitions / M. Zeidler // Czech and Hungarian Minority Policy in Central Europe 1918–1938. – Prague-Budapest, 2009. – S.85–115.
31. Zeman Z. A.B. Edvard Beneš's foreign policy and the minorities / Z. Zeman // Czech and Hungarian Minority Policy in Central Europe 1918–1938. – Prague-Budapest, 2009. – S.75–84.
32. Александров Б.А. Положение национальных меньшинств в послевоенной Европе / Б.А. Александров. – М. : Партийное издательство, 1933. – 184 с.
33. Алмаші М. Захист прав національних меншин у рамках Ліги Націй / М. Алмаші // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право.– Ужгород, 2002. – Вип. 1. – С.48–51.
34. Бисага Ю.М. Створення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 20-х роках ХХ століття / Ю.М. Бисага. – Ужгород : Закарпаття, 1997. – 149 с.
35. Болдижар М.М. Закарпаття між двома світовими війнами / М.М. Болдижар // Матеріали до історії суспільно-політичних відносин. – Ужгород, 1993. – 159 с.
36. Болдижар М. Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини / М. Болдижар, П. Мосні. – Ужгород : УжНУ, 2002. – 240 с.
37. Бочковський О.І. Вступ до націології / О.І. Бочковський. – Мюнхен : УТГ, 1992. – 338 с.
38. Ванат. І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга перша (1918–1938) / І. Ванат. – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, 1979. – 368 с.
39. Вегеш М.М. Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939 рр.) / М.М. Вегеш, В.І. Гиря, І.Ф. Король. – Ужгород : Ужгород. держав. ун-т., 1998. – 129 с.
40. Віднянський С.В. Національна політика Праги у Підкарпатській Русі / С.В. Віднянський // Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст. : історичні нариси / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Борjak, В.М. Даниленко та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол. О.Г. Аркуша, В.Ф. Верстюк, С.В. Віднянський та ін.]. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 592 с. – С.283–304.
41. Газін В.П. Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925–1933 рр.): східноєвропейські аспекти / В.П. Газін. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 185 с.
42. Ганчин В.Ю. Питання Закарпаття на Паризькій мирній конференції 1919 року / В.Ю. Ганчин, П.А. Петрище // Нариси з історії Закарпаття. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – Т.ІІ. (1918–1945). – С.105–113.
43. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка. – Х. : Центр освітніх ініціатив, 2001. – 173 с.

44. Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років. Політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької республіки / М. Кірсенко. – К., 1997. – 335 с.
45. Кравчук О.М. Судетські німці в історії Центральної Європи : навчальний посібник / О.М. Кравчук. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. – 204 с.
46. Кретинин С.В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918-1945 гг. / С.В. Кретинин. – Воронеж : Из-во ВГУ, 2000. – 320 с.
47. Лацо К. Конституция домюнхенской Чехословацкой Республики / К. Лацо. – М. : Прогрес, 1972. – 407 с.
48. Левин И. Национальный вопрос в послевоенной Европе / И. Левин. – М. : Партиздат, 1934. – 526 с.
49. Лемак В. «Відкидаємо спосіб обманювання всього світу...». Американські русини і проблема вирішення автономії Підкарпатської Русі 20–30-х років / В. Лемак // Карпатський край. – 1995. – № 9-12. – С.62-65.
50. Мицик В.В. Права національних меншин у міжнародному праві / В.В. Мицик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 287 с.
51. Муцький П.П. Досвід Ліги Націй щодо захисту прав національних меншин: позитиви і негативи / П.П. Муцький // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2002. – Вип. 18. – С.481-487.
52. Нагорняк М.М. Формування міжнародно-правових норм захисту прав національних меншин та механізму їх реалізації в міжвоєнний період (1919-1939 рр.) / М.М. Нагорняк // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 17. – К., 2002. – С.433-438.
53. Поп И. Мала історія Русинів / И. Поп. – Ужгород : Карпатська вежа, 2012. – 188 с.
54. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / И. Поп. – Ужгород : Из-во Падяка, 2001. – 431 с.
55. Секо Я. Проблема національних меншин в слов'янських країнах Центральної і Південно-Східної Європи після закінчення Першої світової війни / Я. Секо // Україна-Європа-Світ. – Вип. 2: Міжнарод. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / гол. ред. А.М. Алексієвць. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С.77-89.
56. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку) / М. Товт. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 2002. – 159 с.

In the article the author opened between as the formation of the law protection of national minorities of the First Czechoslovakian republic under the protection of the League of Nations. Besides the author showed as the main aspects of this system functioning in the interwar's period.

Key words: *CSR, Transcarpathia, national minorities, the League of Nations, minority department.*

Отримано: 10.10.2012